

Tim Wilkinson
Az angol barát visszatérése
Kertész Imre 80. születésnapjára

Kedves Imre, ha most netalán mégiscsak el akar-nám mondani az angol barát történetét, mint erre néhány napja – vagy hónapja – egy barátom buzdított, akkor meg kellene említenem azokat az olvasmányaimat, amelyek engem, angol barátodat, mondjuk így: csodálatra készítették. El kellene mesélnem egykori olvasmányaimat, olvasási szenvedélyemet, s azt, hogy ez miből táplálkozott, milyen véletlenszerűségeken múltott, – mint egyébként minden, amiben felismerjük az idő múltával akár a végzet értelmetlenségét, de mindenképpen a végzetünket... És mivel ezt lehetetlen felismerni, ezt a számomra merőben ismeretlen folyamatot, lefolyását és kimenetelét (exit vagy exitus), így valószínűleg a leghelyesebb lenne az angol barát történetét a *Kaddis a meg nem született gyermekért*-tel kezdeni. És noha a *Kaddis*, akár egy vezérmotívum, sejtelmes biztonsággal elvezetne az angol barátig, magát a *Kaddist* a Kertész Irénnel kellene kezdenem. Ő csak névrokon persze, de milyen véletlen szerencse, hogy ő is Kertész.

A Kertész Irénnel való találkozásért leginkább anyai nagyanyámat kellene okolnom. Nem mint-ha magyar nyelvre tanított volna: sokáig csakis Angliában ismertem őt. Angliában – a pár év walesi tartózkodást is beleértve – hozzám és öcsémhez csakis angolul beszéltek; nemcsak velünk, de cseh származású második férjével, Popper-nagypapámmal is elvből angolul beszéltek, mert Hitlerék elől Angliában találtak menedéket. Nagyanyám pesti magyar volt, de kislány korától kezdve nemcsak magyarul, hanem németül, franciául, angolul s talán olaszul is gyönyörűen megtanult, ha halvány magyar akcentussal is. Ő a harmincas évektől kezdve javarészt Magyarországon kívül élt, s a háború után oda csak a hatvanas évek elején tért vissza. Maradt ott még rokon és ismerős, s úgy emlékszem, hogy valamikor 1962 őszén szervezett az egyik pesti, közeli barátja lánya (akit egyébként Magdának hívtak) levelezőtársául mégpedig francia nyelven. (Később kiderült, hogy inkább az apjával leveleztem,

aki szintén négy-öt nyelven szédítően jól és humorosan beszélt, írt – sőt Zsiga bácsi ilyen minőségben az akkori Nemzeti Banknak dolgozott, de ez egy másik történethez tartozik.) Hogy rövidre fogjam: Magyarországra először 1964 nyarán utaztam (szemem előtt egy „fordított” irányú *Jegyzőkönyv* mozzanata még élénken él), s Pesten kívül majdnem két felejthetetlen hetet töltöttem Balatonfüreden (az Operának ott volt üdülője, s Lili néni, Zsiga bácsi felesége az Operaház kórusában énekelt – így mentek a dolgok abban az időben). Füreden találkoztam Irén bátyjával, s röviddel ezután Pesten – ha csak futólag – Irénnel is. Tehát számomra valahol itt kezdődött az angol barát története.

Irére nemigen gondolhattam akkoriban komolyan, mert csak a bátyja miatt futottunk össze – vele is egyébként francia volt a közös nyelv –, s nagyon hamar, azután, hogy az apja is bemutatkozott mégpedig angolul („Hello, I’m John Gardner”), sietve magára kellett hagyjuk, mert a bátyja az *Orkán* nevű rockegyüttes tagjaként – *Johnny and the Hurricanes* magyar módra – lépett fel valamelyik bulin a Ganz-Mávag Művelődési Házban. Akkoriban persze csak primitív magyar szókinszre tettem szert („egy sört/lángost/fagyit kérek”, „köszönöm”, és a számokat tanultam meg egytől huszonegyig, azért épp addig, mert annyi ping-pong meccset játszottunk, mint életemben azóta soha, mert a magyarok megvesztek nemcsak a fociért, hanem az asztaliteniszért is, még-hozzá jóval a Jónyer István előtti időkből). Sok benyomásom között majdnem az első, a Keleti pályaudvarra történt megérkezésem maradt meg bennem: „mintha hirtelen a Gangesz partjaira érkeznek [...] Üszkös lábú koldusok, üvöltő zsidó-árusok, alattomosan fürkész pillantású alkoholisták...”. Aztán kint, a pályaudvar előtti Boráros téren még nem volt meg az aluljáró, a roppant lyuk a föld alatt, de a villamossíneket valami oknál fogva átrendezték akkoriban, s a 75-ös trolibusz megállójához a síneken valahogyan át kellett

menni, de köztük bizony ott hált egy tökrészeg asszony... Tehát Pesten még érezni lehetett, ami *Az angol lobogó* novelládban áll: „a leszakadt villamosvezetékek a sínek közt kígyóztak, golyók lyuggatta cégtáblák lógtak, itt-ott betört ablakok, friss lyukak a hámló vakolatú házakon...” A lyukak még eszembe juttatnak egy másik írást, ezúttal Zilahy Péter *Az utolsó ablakzsíráf* című szótár-regényét – s most látom hogy Zilahy majdnem pontosan 31 évvel utánad született (1970. november 8.): „Tele a város lyukakkal, lyukak a házak falán, lyukak a házak között, az új lyukak összekeverednek a régiekkel... Negyvenezer nagyobb és több millió kicsi lyuk. Budapest a lyukak városa.”

A következő magyarországi utam 1968 augusztusára esett, ekkor Irénnel már saját minőségében, két-három évnyi meglehetősen sűrű, immár angol nyelvű levelezgetés után találkoztunk. Pontos történésekre ugyan nem, de arra emlékszem, hogy augusztus 21-én Pesten tartózkodtam a Kertész-lakásban, mert aznap Csehszlovákiát lerohanták a szovjetek, s szüleim éppenséggel Prágában időztek (21-én valamilyen nemzetközi földtani konferencia nyitóülése lett volna, de ebből persze nem lett semmi). Fogalmam sincs, hogy akkor merre jártál, de úgy sejtem, hogy a *Sors-talanság* című regényed már hevesen alakuló félben lehetett, mert a *Gályanapló*-ban az áll: „1969. október, a következő fejezetben Auschwitzba érkezem.”

Aztán két évvel később, 1970 októbere első hétvégéjén meg is házasodtam, s már egy hétfői napon el is kezdtem dolgozni a KFKI-nél. Talán nem egészen mellékes, hogy a házasság előtti pár hónapban az angol követség mellett, az egykori Erzsébet, akkoriban Engels, és ma ismét Erzsébet téren Emil bácsinál, jövőd apósom unokabátyjánál laktam: „büszke épületek övezte, négyszegletes volt, közepén kicsiny park, benne impozáns szoborcsoportozat. Mármost ez a tér is, kétségkívül, négyszegletes, de persze másképp; itt is álltak épületek – még a gyér fényű utcai lámpák is megmutattak valamennyit eredeti pompájukból –, hanem miféle siralmas látványt nyújtottak most!” Nem egészen mellékes az sem, hogy azokban a szép házasságelőtti napokban (szépek nem azért mert házasságelőttiék, hanem azért, mert 1970 nyara történetesen kivételesen szép, meleg nyár volt), és hozzá kell fűznöm, hogy „mindig is híve voltam a hosszabb gyalogjárásoknak, melyek során rendezhetem eszméimet. A derűs, meditatív környezetet tüntetem ki ilyenkor, budai cseppkőbarlangokat, dombtetőket, ahol kedvtelve engedek egy-egy váratlanul megnyíló panoráma megtorpanásra készítő csá-

bításának [...] fullasztó meleg volt, a fehér égből gonoszul tűzött tarkómra a nap...”

A házassági ceremónia különben két felvonásban zajlott, mert a kötelező polgári esketés után másnapon folytatódott – anyósom így akarta, mi is örültünk, mert legalább Bach-művet kérhettünk a Gorkij-fasori református templom orgonistájától. Családomat nagyanyám képviselte. Lyukas garasa sem igen akadt senkinek, sőt, nekem majdnem pontosan azt mondta nagyanyám „bőkezű” bátyja: „Semmi pénzem nincs!” Több okom van nem nagy kedvvel gondolni rá, s az egyik ezek közül sajnos a Thomas Mann *A varázshegyében* szereplő Naphta nevezetű figura. Ezen a regényen, akár Mann más írásain is (pl. *Doktor Faustus*, *Halál Velencében*) sikertelenül próbáltam keresztülrágni magam, amíg *Az angol lobogó* című novellád fordítása közben rá nem jöttem, hogy valószínűleg azért, mert ezeket a műveket angol fordításban voltam kénytelen olvasni, amikor nemcsak magyarul nem tudtam, de németül sem. Amíg élt (1963-ben halt meg) Helen T. Lowe-Porter volt a Thomas Mann művek fordítója, vele pedig az volt a tapasztalatom a *Wälzung-vér*-idézeteit tekintve, amelyek *Az angol lobogó*-ban szerepelnek, hogy bennük több a költészet, mint a pontos angol fordítás. Tehát Lowe-Porter fordítását inkább a magyar fordítás után módosítottam, különben nem passzoltak volna a te szövegedhez. Egyébként – műveiddel dolgozva – fordítói problémákkal elég bajom támadt. Az első angol fordításokról jobb hallgatni, de tudom, hogy régebben felmerültek gondok egy-két műved német fordításával is. A *Galeerentagebuch* 1993-as kiadásánál, ami 1996-ban vagy 1997-ben az egyetlen *Gályanapló*-szöveg volt idegen nyelven, amelyet találtam, amikor szükségem volt rá. Amikor az áll a magyar szövegben pl. 1981-ben: „Van egyáltalán boldog zene?” (Schubert), 1988-ban pedig: „Istenem, ne engedd, hogy elhagyjon az öröm” (J. S. Bach) – ezek a német szövegben rejtelmes módon nem szerepelnek. Thomas Mannra visszatérve, egyébként a *Wie Jappe und Do Escobar sich prügelten* című elbeszélés, amelyet ugyanabban a novelládban idézel iróniával, nekem nagyon tetszik: „Johnny ismételtelen kijelentette az ő bájos raccsolásával, hogy a két fiú teljes komolysággal fog megverekedni, úgy, amint férfiakhoz illik; azután derűs és kissé gúnyos tárgyilagossággal fontolgatta a győzelmi esélyeket... Tőle nyertem első benyomásaimat az angol nemzeti jellem sajátos fölényéről, amelyet később oly nagyon megtanultam csodálni.” De talán érdekesebb, hogy *Az angol lobogó*-val még közvetlenebb kapcsola-

tom van: ugyanis anyám nem olyan régen aján-
dékolt meg Thomas Mann *Goethe und Tolstoj*
(Aachen Verlag „Die Kuppel”, Karl Spiertz,
1923) példányával, amit azt hiszem dédapámnak
dedikált (a macskakaparásból nehéz kivenni):
„Emlékszem, akkoriban mindig és mindenütt ezt
a könyvet olvastam, a Goethe- és Tolsztoj-tanul-
mányt hordtam mindig és mindenütt a hónom
alatt, a Goethe- és Tolsztoj-tanulmánnyal száll-
tam villamosra, mentem az üzletbe, kódorogtam
az utcákon...”

Egyébként nagybátyám végtelenül és gyilkosan
unalmas kétkötetes összegyűjtött *Utam Marxhoz*
című cikkválogatását (Magvető Könyvkiadó,
1971), ha a saját példányomon a Mannéhoz ha-
sonló macskakaparását jól látom, „Micinek”,
nagyanyámnak dedikálta (különben a Szegedi
Nyomdában nyomták, ami annyiban érdekes,
mert az ő családjuk szegedi, azaz: az apai ősök; az
anyai ág viszont inkább Felső-Magyarországról
eredt). A kötet semmit nem mond arról, hogy mi
történt azután, hogy Marxhoz fordult. Talán
soha nem találta meg, de annyi biztos, hogy része
volt sok ember tönkrevetésében. Apósom, Ker-
tész János, aki eléggé fanyar angolos humorér-
zéssel volt megáldva, (anyósom szerint a háború
előtt „angolkóros”-nak titulálták) az elvtársakról
azt a szellemes szójátékot ötlötte ki, hogy „elvi
szempont” ami annyit jelent, mint „elviszem
pont”. (A másik rigmusa így szól: „tíz méte-
res Sztalin szobor/Nyomor, nyomor, nyomor”.)
Tudtommal nagybátyám a bankár édesapjának
soha nem fejezte ki a háláját, pedig az apa, bur-
zsuj léte egy angol katonatiszt megvesztegeté-
sével 1919-ben szó szerint megmentette az irhá-
ját, de hát ez bankárnak bagatell, barátok közt mi
az neki tízezer font ide vagy oda. Az anyját meg
húgát persze nem említi, s a bátyját, Jánost vég-
képp nem, akinek az egyik kitüntetés, hogy
1944 vége felé – tehát amikor már te, Imre, már
jó pár hónapja Buchenwaldban szórakoztál –
Mauthausenba elhurcolták, de két csillaggal:
nemcsak sárgával hanem rózsaszínűvel is...
Mondanom sem kell, hogy az életét ott fejezte be.
Most eszembe jut, hogy dédnagyapámat eredeti-
leg Löwingernek hívták, s csak azután, hogy ma-
gyarul tanultam, sikerült kibogoznom, hogy a
családi „címerben” az oroszlán és a villámcsapás,
miért szerepelt. (Hogy miért épp egy másik
L–betűs névre változtatták, gondolom, nem utol-
só szempont az lehetett, hogy a ruházatnál meg
ágy neműnél a régi névjelet továbbra is lehetett
használni, tehát nem kellett új fehérneműt venni-
ük.) Azonban, ha nagyanyám anyjára kanyarod-

hatnék vissza, az utólag érdekes, hogy Thomán
Istvánnal, aki alapításától fogva a Zeneakadémia
zongoratanára volt, valamilyen rokonságban állt,
ugyanis Thomán volt feleségem privát zongorata-
nárnökjének, Soproni Annának (Annus néninek)
a tanára... (Nem vagyok biztos benne, hogy
Thománnak Szomor Dezsővel mint az intéz-
mény növendékével nem volt-e valamilyen kap-
csolata, de az az út már messzire vezetne.)

Két és fél évig K-buszoztam fel a Széchenyi-he-
gyen, Csillebércen, az Óperenciás tengeren túl-
ra..., atomreaktor ide, ellopott számítógép-terv
oda, hóban és hőségben, Hruscsov – nem: ez
már Brezsnyev volt – ide, Fidel Castro oda...
Sokkal szívesebben emlékszem az akkori zenei
élményekre, mert talán akkor éltem igazán. C. P.
Snow nevezetes tanulmánya a „két kultúráról”:
„Csakhogy a művészet nem tudomány, a tudo-
mány pedig nem művészet, és ma már mindkettő
máshová tartozik – bárhogy hívnánk is, min-
denképp a két ellentétes oldalra...” Az volt a sze-
rencsém, hogy az én tapasztalatom a tiédnek egé-
szén az ellenkezője volt: nem arról volt szó, hogy
„Olyan zenei környezetben nőttem fel – már
amennyiben gyerekkori környezetemet egyálta-
lán zenei környezetnek nevezhetném, amit azon-
ban egyáltalában nem tehetek, mert gyerekkori
környezetemet akármilyen más környezetnek in-
kább nevezhetném, mint éppen zenei környezet-
nek –, ahol Richard Wagnerről például ilyenféle
szólások járták: Wagner *hangos*, Wagner *nehéz*”.
Lényegesebb az, hogy Irénnel gyakran jártunk
hangversenyre a Zeneakadémiára. Mivel főisko-
lai tanuló volt (a Semmelweis utcában), a felső
erkélyen ingyen jegy dukált neki, tehát nemcsak
alkalomszerűen, hanem rendszeresen „jutottam,
elsősorban annak a szerfölkött goromba, valamifé-
le látáshibától mindig gyanakvó arcú embernek a
révén, akit az idő tájt minden diák és diákléle is-
mert a Zeneakadémián, aki a markába nyomott
egy-két forintért minden diákot és diákléle
beengedett a nézőtérre...”

Egy jó évtizeddel később – nehéz elhinnem,
de valószínűleg 1994 nyarán – azután, hogy a
Kaddisj voor een niet geboren kind-et Hollandiában
megvettem, végre rábukkantam magyarul a *Sors-
talanág*-ra és a *A kudarc*-ra a Századvég Kiadó
gondozásában. Pár nap alatt el is olvastam őket
Kővágóörsön, a Balaton közelében, Irén és báty-
ja határozott rémületére („már a címeiktől elbor-
zad az ember”), de az igazi megértés (megtérés)
csak a kis kék, 1995-ös *Kaddis*-kiadással jött meg.
Számomra ez a világirodalom legszebb műve
(*Az angol lobogó se csúnya*), s meglepő a *Gályá-*

napló-ban azt olvasni, hogy csaknem húsz évvel azelőtt keletkezett, szintén a Balaton mellett: „Szigliget, még mindig [1976. május] 19-e. Éjjel fél kettő. Konyak, idegcsillapító. Odakint nagy vihar. A távolban vörhenyesen fellobbanó víztűkör, és végre a megtérés érzése, végre a felszabadulás, végre a terv: KELETKEZÉS – egy meg nem született regény szimfóniája (mint alcím).” Akárhogy is volt, elég gyorsan határoztam: ez az a mű, amit muszáj, hogy megpróbáljak angolra tenni... Ami ezután következett, az inkább egy másik történethez tartozik. Számomra az a fő, hogy lépésről lépésre, angol létemre olyan közvetlenül szólt hozzám minden műved, hogy lassanként műveid fordítójává váltam. Leginkább azért, mert oly sok mindenhez oly közvetlen kapcsolatom volt. Például a *Valaki más*-ban: „ma reggel [...] megint a Prinz Eugen Strasse egyik házfalán díszelgő Moritz Schlick-emléktábla mellett megyek el [...] Schlick szép helyen lakott Bécsben, ablakai a Belvedere rózsakertjére tekintettek [...] Egyedül Moritz Schlickkel érdemes szolidárisnak lenni, aki gondolkodott, s ezért agyonlőtték, ami végső soron mégiscsak filozófushoz illő sors.” Édesanyám családjával egy ideig ugyanabban az utcában lakott – mégpedig a 72-es szám alatt, talán épp a palotával szemben – csaknem tizenhárom éves koráig, még egy kicsit az Anschluss utáni időkben is itt élt, majdnem a háború kitöréséig. Vagy: ugyanabban a kötetben Bázélról kétszer esik szó, egyszer egy könyvesbolt kapcsán, aztán: „A lenyűgözően gazdag bázeli kép- és szobortár; a színház előtt a tavi mobil, a kataton vagy mániás pszichotikus módon izgómozgó, vizet fújó, vizet nyelő, vizet merő, vizet öntő, vízben forgó szerkezeteknek ez a lesújtó látványa”. Bizony egy jó évtizeden át sokszor megfordultam Bázélben, sőt két évig Kaiseraugstban, Bázél közvetlen szomszédságában laktam, dolgoztam...

De itt csakugyan véget ér az angol barát története... Sosem jutott volna eszembe elmondani, ha ez a barát, aki a, mi tagadás, immár meglehetősen kerek számjegyű születésnapod megünneplése alkalmával a lelkemre nem beszél... szép dolog a születésnap, de megfontolva ingadozó vérnyomásomat, 'forradalmi', azaz percenként

legföljebb ha negyvennyolcas pulzusomat (az inkább az öcsém, aki sajnos egy szót nem ért magyarul, az enyém negyvenhetes, úgy látszik, elhagyott a szívem: nincs bennem szeretet), a számomra előbb-utóbb mégiscsak elkerülhetetlenné váló pacemakert... De állítólag az ükapám – nagyanyám valamelyik szegedi nagyapja – a Kosuthéknak honvédja is volt, de persze az illet majd' minden magyar elmondhatja magáról. Fontosabb, hogy úgynevezett angol létemre több a közös bennem és bármelyik magyarban, de talán főleg benned, mint az ember gondolná. Azért is, a *Sorstalanság* sok szép mondata között az egyik tagadhatatlanul a legelgondolkoztatóbb, amely a vége felé szólal meg: „Minden perc elkezdődött, tartott, majd befejeződött, mielőtt a következő kezdődött volna ismét. [...] mindegyik ilyen perc hozhatott volna tulajdonképp valami újat.” Pár oldallal előbb a társ-gondolatra rímel: „mire egy fokozaton túl vagyunk, magunk mögött tudjuk, máris jön a következő...” Tudom, hogy sok tekintetben könnyű volt angol állampolgárságra szert tenni, s nem különben arra a tudatra, hogy sok baromságból viszonylagos biztonságot lehet összeállítani: „Ez a kéz világos kesztyűbe volt bújtatva, nem közlőrl láttam ugyan, de feltételezem, hogy szarvasbőr kesztyűbe; s valószínűleg a tapsot vizonzandó, néhányszor óvatosan, a kocsni menetirányával párhuzamosan meglendült. Integetés volt ez, baráti, üdvözlő, tán egy kissé részvételi mozdulat, mindenesetre fenntartás nélküli helyeslést tartalmazott, és melleleg a szilárd tudatot is, amivel ez a kesztyűs kéz nemsokára a repülőgépről a betonra vezető lépcső korlátját tapintja majd, hazaérkezve a távoli szigetországba. Azután kocsni, kéz és angol lobogó – minden eltűnt a kanyarban, és a tapsok lassan elhaltak.”

Igen, angolnak lenni..., de valahogy mégsem. Borzasztóan örülök, és büszke vagyok, hogy az utam Kertész Imre írásaihoz éppen akkor vezetett, amikor legnagyobb szükségem volt rájuk, s további életem folyamán mennyi örömmel adhattam őket tovább az anyanyelvemen. Végtelemül hálás vagyok ezért Imre. Éltesse isten, Magda, vagy a zene – akár egy fél üveg albán konyak – nagyon sokáig. Sok szeretettel.

